

זה אינו ראוי לאכילה בלא בישול (תוס' ר"ד; תורת חיים; רבינו גרשום שם בשם יש ספרים).

הא דרב אשי בדוּתא היא התינה מקלי ואילף וכו' - ורב אשי סבר שדוקא בלחם שהוא עיקר מאכלו של אדם, ועל הלחם יחיה האדם, יש לחשוש שמא יבוא לאוכלו, אבל בקמח וקלי שאינם עיקר מאכל האדם, אין לחשוש שמא יבוא לאוכלו, וכן חיטים שעדיין לא נתייבשו ונעשו קלי, אין לחשוש שמא יבוא לאוכלו, שאינם עיקר מאכל האדם (שפת אמת מנחות סח, א).

לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן וכו' - שמא יבוא לאכול מהשמן שבשפופרת, והמסתפק [-נוטל ואוכל] משמן שבנר חייב משום מכבה [מבואר בביצה (כב, א)] (רש"י). ואין חיובו משום שממהר את כיבוי הנר, שדבר זה אינו אלא 'גרם כיבוי' ואין חייבים עליו, אלא חיובו משום שבאותו זמן שנוטל מהשמן, מכבהו קצת וממנעט אותו (תוס' ביצה שם ד"ה והמסתפק). ויש שדחה, שהמסתפק מהשמן שבשפופרת אינו ממנעט את אור הנר, שהרי השמן מטפס מהשפופרת לנר, והנר עצמו מלא שמן, ולכן פירש שחיובו משום שמקרב את כיבוי הנר, ועל 'גרם כיבוי' כזה שנוגע בדבר הדולק בעצמו, חייבים (רא"ש שם ב, יז. ובעת התוס', ראה ט"ז או"ח תקדו, ו, שכיון שהמסתפק מהשמן שבנר חייב, אסור להסתפק גם מהשמן שבשפופרת, שלא יבוא מתוך כך להסתפק מהשמן שבנר). ויש שפירש, שהאיסור הוא משום מוקצה, שהשמן מוקצה מחמת איסור (רמב"ם שבת ה, יב), אבל משום מכבה אין איסור, שאינו מסתפק מהשמן שבנר עצמו (לחם משנה שם).

ודוקא בשפופרת חששו חכמים שמא יסתפק ממנה, לפי שהיא כלי בפני עצמו ואינה חלק מהנר, אבל מהנר עצמו לא חששו שמא יסתפק ממנו, שכיון שהאש דולקת בו, האדם זוכר שלא להסתפק ממנו (ע"פ מאידי).

התם משום חומרא דשבת מכלל בדילי - ולגבי חדש, טעם זה של 'בדיל' לא מועיל, שהרי רבי יהודה התייר רק משום עולי רגלים למכור קמח וקלי בשוקי ירושלים, וכן התייר רק משום הפסד לקצור תבואה שבבית השלחים או בבית העמקים (ולכן לא התייר לעשות ממנה גדיש, כיון שאין הפסד אם לא יעשה זאת), משום שאיסור חדש אינו חמור כאיסור שבת, ואין בני אדם בדילים ממנו כל כך (חי' הר"ן, בשם תוס'). ועוד יש לפרש, שלגבי חדש טעמים אלו של עולי רגלים או הפסד, מצטרפים לטעם של 'בדיל', וכן באיסור שבת, טעם זה של 'בדיל', הוא בצירוף טעם נוסף, שיש עונג שבת בכך שהנר דולק זמן מרובה (שם).

ורמי דשבת אשבת וכו' קשאי דרבי יהודה אדרבי יהודה - ודוקא במקום שהחשש שמא יבוא לאוכלו, סובר רבי יהודה שאין לגזור, שבני אדם בדילים ממנו מחמת האיסור, ולא יבואו לאוכלו, אבל מודה הוא בשאר איסורי 'שבות' שאסרו חכמים כדי שלא יבואו לעשות מלאכה דאורייתא, ואין אומרים שבני אדם בדילים ממלאכה דאורייתא מחמת האיסור ולא יכשלו. וקושיית הגמ' היא, שמכך שרבי יהודה אסר לעשות עניבה בחבל דלי שנפסק, ולא אמר סתם שאסור לעשות עניבה בשבת גזירה שמא יבוא לעשות קשר, משמע שדוקא בחבל דלי גזר, והואיל והאדם להוט לשאוב מים כדי לשתותם, אבל בשאר עניבה שאינה לצורך אכילה לא גזר, ואם כן מוכח שרבי יהודה גזר גם במקום שהחשש הוא בענייני אכילה ושתיה, ולא אמר שבני אדם בדילים מחמת האיסור (טל תורה [לר"מ אריק]. וראה שם שהקשה על ביאור זה).

מתוך שלא התרת לו אלא על ידי קטוף וכו' - וטעם ההיתר לקטוף בידים קודם קצירת העומר הוא, שדוקא 'קצירה' אסרה תורה קודם העומר, וכלשון הפסוק (ויקרא כג, י) 'ראשית קצירכם אל הכהן', וכיון שאין דרך לקטוף בידים בכל השנה, אין זה בכלל קצירה (נתיבות הקודש ושיעורי הגרמ"ד הלוי מנחות סח, א. וראה שאגת אריה החדשות י).

קוצרין בית השלחים ושבשפופרת - שהאיסור לקצור תבואה לפני שנקצר העומר הוא רק במקום שמביאים מתבואתו את העומר [כנלמד בגמ' (מנחות עא, א)], ובית השלחים ובית העמקים תבואתם אינה מן המובחר, ואין מביאים מהם את העומר (רש"י). ואף שבדיעבד אם הביאוהו מהם כשר, כיון שלכתחילה אין מביאים מהם, נחשבים מקום שאין מביאים ממנו את העומר. ואין להקשות היכן מצאנו בדינים דאורייתא דבר שאסור לכתחילה ומותר בדיעבד, שהרי מצאנו כן בקדשים, שדינים שהכתוב לא שנה עליהם [-חזר וכתבם] הינם רק לכתחילה, ואינם מעכבים בדיעבד (תוס' ד"ה קוצרין; תוס' רבינו פרץ). ויש שפירש, שקרבן העומר גופא הוא קדשים, וכיון שלא שנה הכתוב דין זה שאין להביא את העומר מבית השלחים ומבית העמקים, דינו כקדשים שאינו מעכב בדיעבד (חי' הר"ן. וראה ברכת אברהם שביאר מדוע התוס' לא תירצו כן).

אבל לא גודשין - לא יעשה גדיש מהתבואה שקצר, עד לאחר הקרבת העומר (רש"י מנחות סח, א ד"ה אבל), שדוקא קצירה התייר, כיון שהתבואה תיפסד אם לא יקצרה, אבל אם לא יעשו ממנה גדיש, לא תיפסד. וקושיית הגמ' היא, שכשם שבקצירת העומר לא אסר רבי יהודה, משום הפסד, כך בבדיקת חמץ לא יאסור, משום קיום מצות ביעור (תוס' ד"ה אבל. וראה מהרש"ל ומהרש"א).

אמר רבא דרבי יהודה אדרבי יהודה קשאי דרבנן אדרבנן לא קשאי. הרי במשנתנו חכמים לא גזרו שמא יבוא לאוכלו, ומדוע לגבי הוצאת קמח וקלי לשוקי ירושלים אמר רבי מאיר [שגם הוא מהחכמים שנחלקו במשנתנו על רבי יהודה] שהיה זה 'שלא ברצון חכמים', ומשמע שגזר שמא יבואו לאוכלו (רש"י).

ורבא לא הקשה כן לפי ביאורו בדעת רבי יהודה, משום שאפשר לתרץ שדוקא בחמץ לא גזר רבי מאיר שמא יבוא לאוכלו, כיון שבני אדם בדילים ממנו הואיל ויש בו עונג כרת, ואין חשש שיבוא לאוכלו, אבל בחדש שאינו אלא לאו, אין בני אדם בדילים ממנו, ויש חשש שמא יבוא לאוכלו. אבל לפי ביאור אב"י בדעת רבי יהודה שבחמץ חשש משום שבני אדם לא בדילים ממנו בכל השנה, קשה לומר שרבי מאיר חולק וסובר שבחמץ בני אדם בדילים מחמת עונג כרת שבו, שאם כן נחלקו בסברות הפוכות לגמרי (צל"ח. וראה פני יהושע).

הוא עצמו מחזר עליו לשורפו וכו' - ונקט לשון 'לשורפו', אף שהגמ' כאן עוסקת בדעת חכמים שחולקים על רבי יהודה שסובר (להלן כא, א) שאין ביעור חמץ אלא שריפה, ולדעתם יש לפורר את החמץ ולזרותו לרוח או להטילו לים, משום שגם לחכמים אפשר לשרוף את החמץ ואין צריך דוקא לזרותו לרוח או להטילו לים, ונקט הדין לכ"ע (צל"ח, והוכיח מכאן שלא כדעת הסוברים שלחכמים אי אפשר לשרוף את החמץ, ראה ביאורו להלן שם ד"ה וחכמים).

קמח וקלי תנן - שקמח אינו ראוי לאכילה, וכן קלי, כיון שהבהבו אותו באש אינו ראוי לאכילה (ע"פ רש"י כאן, ורבינו גרשום מנחות סח, א). ויש חולקים, משום שבהרבה מקומות מבואר שקלי ראוי לאכילה, ולכן גרסו 'קמח קלי תנן', והיינו שבאמת לא היו מוכרים קליות, שמא יבואו לאוכלו, אלא היו טוחנים אותם לקמח, וקמח